

BƏŞƏRİYYƏT VAR OLDUQCA ÜZEYİR HACIBƏYLİNİN İRSİ YAŞAYACAQDIR

Bu il, noyabr ayının 23-də böyük Türk dünyasının cahanşümül dahi bəstəkarı, Azərbaycan professional musiqisinin banisi, böyük musiqişünas - alim, dirijor, mahir publisist, incə yumora malik dramaturq, görkəmli pedaqoq, tərcüməçi, filosof, ictimai xadim, xeyrixah, əvəzolunmaz insan Üzeyir bəy Hacıbəylinin vəfatının 70-ci ildönümü idi. Üzeyir bəy 70 il bundan əvvəl bizi cismən tərk etsə də o, mənən hər zaman bizimlədir. Azərbaycan mədəniyyəti tarixində hansı sahəyə baxırıqsa, orada Üzeyir bəy Hacıbəylini görürük. Bu, böyük şəxsiyyət mədəniyyətimiz, incəsənətimiz üçün nələr etmədi? Bütün Şərqdə ilk operalar, operettalar, baletlərin bünövrəsini qoydu. Milli kadrlar yetişdirmək üçün musiqi məktəblərinin, musiqi texnikumunun, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının təməlini yaratdı. Bütün musiqi kollektivlərinin - xalq çalğı alətləri “notlu” orkestrini, Dövlət xorunu, simli kvarteti, simfonik orkestri, mahnı və rəqs ansamblını, sazçı qızlar dəstəsini ərsəyə gətirdi. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin əsasını qoyaraq, çox sayda bəstəkar və musiqişünaslar nəslə yetişdirdi. Onun tələbələrindən Asəf Zeynalli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Cövdət Hacıyev, Niyazi, Soltan Hacıbəyov, Süleyman Ələsgərov, Əşrəf Abbasov, Hacı Xanməmmədov, Səid Rüstəmov, Cahangir Cahangirov, Məmməd Cavadov, Ədilə Hüseynzadə, Ağabacı Rzayeva, Şəfiqə Axundova, Hökumə Nəcəfova, Əminə Eldarova və yüzlərlə başqaları bu gün də xalq tərəfindən sevilən bəstəkar və musiqişünaslardırlar.

Xalqı və milləti üçün bu qədər işlər görən Üzeyir bəy Hacıbəylinin həyat yolu heç də asan və hamar olmamışdır. Bir tərəfdən “sapı özümüzədən olan baltalar”, digər tərəfdən əzəli və əbədi düşmənimiz olan ermənilər Üzeyir bəyə qənim kəsilmişdilər. Nəticədə, onların şeytani əməlləri Üzeyir bəyi bir çox xəstəliklərə düçar etmişdir. Azərbaycanın çörəyini yeyən, bu millətdən hər zaman yaxşılıq görən ermənilər bütün sayılıb-seçilən ziyalılarımız kimi Ü.Hacıbəylini də məhv etməyə çalışırdılar. 1937-ci ildə Üzeyir bəyin SSRİ Ali Sovetinə deputatlığa namizədliyi irəli sürülərkən, ermənilər dinc durmur, ondan NKVD-yə donoslar yazırdılar. Onun Müsavat partiyasının üzvü olduğunu, Müsavat partiyasının “Ordan-Burda” (nə qədər dayaz insandılar ki, Üzeyir bəyin felyetonlarının sərlövhdəsini qəzet kimi təqdim edirdilər) qəzetinin redaktoru olduğunu, “vətən xainlərinin” övladlarını işə götürməsinə, qardaşının xaricdə yaşamasını və s. və i.ə. məxfi təşkilata yazırdılar.

Azərbaycan Respublikası Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Mərkəzi Dövlət Arxivində saxlanılan sənədlərdən də görünür ki, 1937-ci ildə SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilməsi üçün namizədliyi irəli sürüldüyü zaman Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının və Musiqi Texnikumunun partiya təşkilatının rəhbəri Kuranov, M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının yerli komitə (meskom) sədri Akopyan, eləcə də Bakçiseraysev, Astvasaturov və digərləri NKVD-nin rəhbəri Sumbatova, Baksovetin nəzdində yerləşən Mərkəzi Seçki Komissiyasına Üzeyir bəy Hacıbəyliyə iftira dolu məktublar göndərirdilər. Məsələn, 21.XI.1937-ci tarixli məktubunda Akopyan yazırdı: “Sizə yazıb bildirmək istəyirəm ki, Ü.Hacıbəyov Az. Dövlət Filarmoniyasında çalışır və Dövlət xoruna rəhbərlik edir. Eyni zamanda Azərbaycan Sovet Bəstəkarlar İttifaqının sədridir.

Az. Dövlət Filarmoniyasında ikinci ildir ki, xor fəaliyyət göstərir və 200-dən çox adam orada oxuyur. Xor Moskvada keçiriləcək Azərbaycan İncəsənəti dekadasına hazırlaşır. Xorun rəhbəri Hacıbəyov sovet ruhunda işləmir. Belə ki, o, xor üzvlərindən elə insanları irəli çəkir ki, onlar yad elementlərə malikdirlər və başqa məktəblərdən qovulublar. Məsələn, 1) Əmiraslanova

Qüdrət - o, nəhəng neft sənayeçisinin qızıdır və onun qardaşı həbs olunub. 2) Məmmədbəyli Sima - Sovet hakimiyyəti qurulan zaman güllələnmiş polkovnikin qızıdır.

Üzeyir Hacıbəyovun şəxsiyyəti mənəm üçün qaranlıqdır. Belə ki, eşitmişəm Üzeyir Hacıbəyov müsəvat hökuməti zamanı “Ordan-Burda” adlı müsəvat qəzetinin redaktoru olmuşdur. Əməkdar incəsənət xadimi, dirijor İlanesyanın sözlərinə görə həmin qəzetin bir nüsxəsi xalq artisti Sarabskidədir. Hacıbəyovun qardaşı Müsavat Parlamentinin üzvü olmuşdur. Bolşeviklər Bakıya gələndə Üzeyir Hacıbəyov İrana qaçmış və bir neçə vaxtdan sonra Bakıya dönmüşdür. Onun Müsavat Parlamentinin üzvü olan qardaşı isə Parisə qaçmışdır. Və Üzeyir Hacıbəyov yeddi il müddətində Parisə, qardaşına pul göndərmişdir.

Xahiş edirəm Üzeyir Hacıbəyovun tərcümeyi-halı öyrənilsin və həqiqi üzü aşkar edilsin.”

Ermənilər hətta Üzeyir bəyin “Azərbaycan” qəzetində dərc olunan 28 may 1919-cu il tarixli “Bir yaş” məqaləsini rus dilinə çevirərək NKVD-yə təqdim etmişdilər.

NKVD-nin erməni rəhbəri Sumbatov bütün bunlar barədə Azərbaycan K(b) P MK-nin I katibi Mir Cəfər Bağırova məruzə edirdi. O, ermənilərin məkrli niyyətlərini yaxşı anlayırdı və Üzeyir bəyi onlardan qorumağa çalışırdı. Ermənilərin donoslarına sanki cavab olaraq M.C.Bağırov rəsmi surətdə, 1.XII.1937-ci ildə keçirilən Azərbaycan K(b) P MK-nin büro iclasında göstəriş vermişdir: “Hacıbəyov nəhəng bəstəkar kimi nüfuz sahibidir və yeni “Koroğlu” operasının, Azərbaycan kəndlilərinin feodallara, türk sultanlarına qarşı mübarizəsini əks etdirən, ən uğurlu və istedadla yazılmış musiqi əsərlərindən birinin müəllifi olduğu üçün Hacıbəyovun namizədliyi hələlik çıxarılmasın.”

Ermənilərin bütün söylərinə baxmayaraq, 1937-ci ildə Üzeyir bəy Hacıbəyli SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilir və ömrünün sonuna kimi deputat kimi xalqına xidmət edir.

5-15 aprel 1938-ci ildə Moskvada Azərbaycan İncəsənəti ongünlüyü keçirilir. Dekadaya hazırlıq işləri Ü.Hacıbəyliyə tapşırılır. Həmin dekada M.Maqomayevin “Nərgiz”, Qlierin “Şahsənəm” əsərləri ilə yanaşı Ü.Hacıbəylinin “Koroğlu” operası və “Arşın mal alan” operetta-

sı göstərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, “Arşın mal alan” SSRİ-nin rəhbəri İosif Stalinin göstərişi ilə proqram salınmışdı. Üzeyir bəyin əsərləri dekada çox böyük uğur qazanır. İ.Stalin öz xahişi ilə “Koroğlu”ya iki dəfə tamaşa edir, onu “ən gözəl sovet operası” adlandırır. Dekadadan sonra Üzeyir bəy Hacıbəyli bütün sovet bəstəkarları içərisində birinci olaraq SSRİ Xalq artisti adına layiq görülür, “Lenin” ordeni ilə təltif edilir.

Ongünlük bitdikdən sonra, 17 aprelə bütün iştirakçılar Kremldə qəbul olunur və onlara İ.Stalinin adından böyük ziyafət verilir. Banketdə Üzeyir bəyin bir tərəfində Stalin, digər tərəfində Molotov və Voroşilov əyləşirlər. Stalin orada “Arşın mal alan” operettasından parçalar oxuyur. “Koroğlu” operasını çox bəyəndiyini söyləyir. Üzeyir bəyi novator bəstəkar adlandırır. Simfonik orkestrə xalq çalğı alətlərini əlavə etməsinə yüksək qiymətləndirir və qeyd edir ki, sizin təcrübənizdən başqa bəstəkarların da bəhrələnməsini tövsiyə etmişik. Orada söhbət zamanı Voroşilov deyir ki, “Koroğlu” kimi daha iki opera yazın, Stalin isə bu sözləri eşidən kimi “siz iki deyil, dörd belə opera yazmalısınız” deyir. Sonra əlavə edərək söyləyir: “Yaxşı olar ki, xalq çalğı alətlərində ifaçıların Ümumittifaq müsabiqəsi keçirilsin və həmin yarışmada komissiyanın sədri siz olasınız. Üzeyir bəy məmnuniyyətlə təklifi qəbul edir. Söyləyir ki, bunun üçün ciddi hazırlıq lazımdır. İ.Stalin oradaca müsabiqənin keçirilmə tarixini təyin edir. Oktyabr, 1939-cu il...”

1 oktyabr 1939-cu ildə Moskvada başlayan müsabiqə 15 oktyabra qədər davam edir. Müsəbiqənin sədri Üzeyir bəy Hacıbəyli olur. Münsiflər heyətinin üzvləri isə Moskva, Leninqrad (indiki Sankt-Peterburq), Kiyev və başqa respublikaların musiqiçiləri, professorları idilər. Müsəbiqənin gedişi zamanı respublika səviyəsindəki yarışlardan keçməyən beş erməni əsilli Azərbaycan vətəndaşı SSRİ xarici işlər naziri Molotovun adına teleqram göndərirlər. Onlar teleqramda Ü.Hacıbəylinin münsiflər he-

yətinin sədri seçilməsinə etiraz edirlər, onu mil-lətçilikdə günahlandırırlar.

Molotov o zaman SSRİ-də Stalindən sonra ikinci sima idi. O, dostunu, düşməninə tanısın deyə, teleqramı Üzeyir bəyin özünə ünvanlayır. Üzeyir bəy isə bu xəbis, məkrli ermənilərin əməllərindən əsəb sarsıntısı keçirir. Özünü pis hiss edən Üzeyir bəyə həkim çağırırlar. Analiz götürülür və qanında 0.3 faiz şəkər aşkar olunur. Orada diabet xəstəliyinin təməli qoyulur.

İllər keçdikcə xəstəlik şiddətlənir. 1947-ci ildə xəstəlik daha da kəskinləşir. 14 sentyabr 1947-ci ildə Mir Cəfər Bağırov Üzeyir bəy Hacıbəylinin müalicəsi ilə bağlı İslamzadə və Q.Məmmədovun adına rəsmi məktub imzalayır. Məktubda deyilir: “Xahiş edirəm səhiyyə naziri yoldaş Fərəcova ilə birgə yoldaş Üzeyir Hacıbəyova yüksək dərəcədə ixtisaslaşdırılmış konsilium təşkil edilsin. Müalicə ilə bağlı nəzərə alınmış qərarların nəticələri Azərbaycan K(b) P MK-ya təqdim olunsun. 15 noyabr 1947-ci ildə Azərbaycan SSR səhiyyə naziri Kubra Fərəcova M.C.Bağırova arayıb göndərir. Arayıbda yazılır: “Sizin göstərişiniz əsasında akademik Üzeyir Hacıbəyova bu tərkibdə konsilium təşkil edilmişdir: Terapevtlər, professorlar - E.Qorov, Afonski, Yaqubov, Əfəndiyev və həkim Osipyan; okulistlər - professor Məşəbəyova və həkim Axundovanın iştirakı ilə konsilium keçirilmişdir. Konsiliumun nəticəsinə görə xəstə şəkər diabeti, hipertoniya (damar xəstəlikləri) və ürək astmasından əziyyət çəkir. Akademik Hacıbəyov Xüsusi Müalicə Sanitariya İdarəsinin xəstəxanasına yerləşdiriləcək, orada xüsusi müalicə alacaq və nəzarət ediləcək. Onun səhəri barədə vaxtaşırı Sizə məruzə olunacaq”. Bəli, Üzeyir bəyi “Leqkomissiya” adlanan xəstəxanaya yerləşdirirlər. Dahi bəstəkarın konsiliumunun həkimlərinin tərkibində olan Osipyan fəvriyyəli erməni həkim böyük sənətkarı müalicə etməyə başlayır. Ermənilərin çoxdan axtarıqları fürsət əllərinə düşür. Əlverişli məqamı fəvriyyəli erməni Osipyan təcili olaraq Üzeyir bəyə insulin iynəsi təyin edir və xəstəni çox ciddi pəhrizdə saxlayır. Onun çörək, kartof, düyü, şirniyyat yeməsinə qadağa qoyur. Bunun nəticəsində Ü.Hacıbəyli bir ay ərzində 18 kq arıqlayır. Orqanizmi zəifləyir və ürək tutmaları başlayır.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin böyük baldızının oğlu, sənətkarın şəxsi katibi olmuş və dahi bəstəkarın ev-muzeyi açılan gündən ömrünün sonuna kimi ulu öndər Heydər Əliyevin göstərişi ilə direktor təyin edilən professor Ramazan Xəlilov mənə danışmışdı ki, “bir gün Osipyanın yanına gəlib dedim: “Doktor, mən “Nauka i jizn” jurnalında oxumuşam ki, şəkər xəstəsinə insulin vurulursa, ona pəhriz təyin etmək lazım deyil. Xəstə ürəyi istəyən nemətlərdən istifadə edə bilər. Endokrinoloq İdelson insulin preparatından istifadə edən diabet xəstələrinə pəhriz təyin etmir, hətta müəbbə ilə çay da içməyə icazə verir. Osipyan üzünü turşudaraq “biz Üzeyir bəyin üzərində eksperiment keçirə bilərik” dedi.” Beləliklə də, Osipyanın məkrli niyyəti çox ağır nəticələrə səbəb olur.

R.Xəlilov danışdı ki, mən dostların vasitəsi-

lə Sovet ordusunun baş terapevti Vovsini qeyri-rəsmi olaraq müayinə üçün Üzeyir bəyin yanına gətirdim. O, Ü.Hacıbəyli hətərəfli müayinə etdikdən sonra dərmanlar yazdı və dedi ki, ürək-damar sistemi səhv müalicə nəticəsində həddindən artıq zəifləyib, onu xilas etmək mümkün olmayacaq. Amma yazdığım dərmanların köməkliyi ilə Üzeyir bəyi Bakıya rahat apara biləcəksiniz. Orada da bir neçə ay yaşayacaq.

Bakıda 14 sentyabr 1948-ci ildə yenə də professorlar Afonski, Yeqorov, Abdullayev, Efendiyev, həkimlər Arqentov, İdelson, Osipyan, Veysov, Əhmədovun iştirakı ilə konsilium təşkil edirlər. Və o qənaətə gəlirlər ki, Ü.Hacıbəyli ürək astması stadiyasında hipertoniya xəstəliyi, arterioskleroz, miokardio-skleroz, nefro-skleroz, diabet və beyin damarlarının trombozu xəstəliklərindən əziyyət çəkir. Xəstəyə sakitlik, medikamentlər və pəhriz müalicəsi təyin edilir. Xüsusi həkimlər - professor Yeqorov və həkim İsmayıl Veysov Üzeyir bəyi müalicə edirlər.

Lakin bütün söylərə baxmayaraq Üzeyir bəy Hacıbəylinin vəziyyəti yaxşılaşmır.

Oktyabr ayının ikinci yarısında Üzeyir bəyi öz evinə gətirirlər. Həkimlərin çabaları bir nəticə vermir. Dahi sənətkarı xilas etmək mümkün olmur. Noyabr ayının 23-də, gecə saat 2-də Azərbaycan xalqının böyük oğlu əbədi olaraq gözlərini yumur.

M.C.Bağırovun göstərişi ilə Ü.Hacıbəylinin cənazəsi Azərbaycan Elmlər Akademiyasının böyük salonunda qoyulur. İnsanlar dahi bəstəkarla vidalaşmaq üçün ucu-bucağı görünməyən növbələrə düzülərək, əvəzolunmaz sənətkarla son görüşə gəlirlər. 24 noyabr günü ümumxalq mətəmi kimi tarixə daxil olur. Dövlət və hökumət adamları, ziyalılar, gənclər, ahıllar, əlillər, uşaqlar, məktəblilər güllər, əklillər gətirirlər. İnsan axınının ardı-arası kəsilmir. Bu, sevimli bəstəkar xalq məhəbbətinin təzahürü idi. Küçədə iynə atsan, yerə düşməzdi. Şahidlərin dediyinə görə, belə bir dəfn mərasimi heç vaxt olmamışdı.

Üzeyir bəyin tabutunu Akademiyanın binasından Azərbaycanın o zamankı rəhbəri Mir Cəfər Bağırov və digər dövlət və hökumət adamları çiynlərində çıxarırlar. Fəxri Xiyabana qədər dahi bəstəkarın tabutunu əllər üstündə aparırlar. Üzeyir bəy Hacıbəyli son mənzilə cənından çox sevdiyi Azərbaycan xalqının çiynlərində gedir, doğma torpağa tapşırılır. Məzarının üstünə 400-dən çox əklil qoyulur.

Üzeyir bəy Hacıbəylinin məzarının başında qırx gün hüquq-mühafizə işçilərindən ibarət fəxri qaraul dayanır. Keçmiş Sovet İttifaqının hər yerindən, rəhbər işçilərdən çoxlu başsağlığı teleqramları gəlir.

Bəli, Azərbaycan xalqı dahi oğlunu son mənzilə belə yola salmışdır. Üzeyir bəy ölümü ilə ölümsüzlüyə qovuşmuşdur.

Bu gün də Üzeyir bəy Hacıbəyliyə olan xalq məhəbbəti səngimir. Nə qədər bəşəriyyət var, Azərbaycan xalqı mövcuddur, ölməz Üzeyir bəy də, onun dəryaları xatırladan yaradıcılıq irsi də daim yaşayacaqdır.

Səadət QARABAĞLI,
Üzeyirbəyşünas.